

NÉGY ÓRA KLEOPÁTRÁVAL

INVOKACIÓ

Úriember félkegyelművel nem vitázik, és a nagyon kézenfekvő tréfákat is kihagyja. Ezek szerint nem vagyok úriember. Mégis szégyenérzet fog el, amikor a *Kleopátráról* kell recenziót írnom. Túl kiszolgáltattott a film. Ártatlan áldozati barikaként kínálja csillaglatlan homlokát és buta unalommal mered felém, várva a taglót. Tulajdonképpen futni kellene hagyni. Menjen vissza a többi barika közé: a *Tízparancsolat*, a *Biblia* és a *Ben Hur* közé, játsozzon tovább háborítatlanul.

A *Kleopátrán* gúnyolódni illetlenség, annyira kínálja magát. Tanulmányt azt lehetne írni róla: kimutatni tévedéseit, még inkább a mutatóság érdekében létrejött szándékos torzításait. Tanulmányt lehetne írni erről a mozi-Bábel-tornyról, mert a kispolgári szépségvágyalmok, történelemtévészmék, nagyemberek-papucsban-féle kávéházi törtériaírás monstruma ez.

A giccs hatalmas emlékműve. Mégsem lehet komoly munkába fogni egy hat évvel ezelőtt és Amerikában készült filmről.

LÁTVÁNY

Nem lehet felsorolni, hányan, meddig, mennyiért, mekkora területen, mennyi anyagból és milyen körülmények között készítették ezt a mozidarabot. Aki kíváncsi, lapozza fel a Filmvilág VII. évfolyamának 3. számát: ott mindent pontosan megtalál. Beszéljünk most a látványról: a felvonultatott tömegekről, hadakról, rabszolgákról, papokról, papnőkről, vásári forgatagról és kikötői népségről, akik nem nyüzögnek színesebben és tetszetősebben bonyolítottan, mint bármelyik filmben, csak többen vannak. A *Kleopátrának* ez az egy különlegessége van a filmtörténetben: mindenből nagyobb mutat, mindenből többet. Többet, mint eddig és többet, mint kellene.

A látványosság létjogosultságáról nem vitatkozunk. Az olasz néma-*Cabiria* és az amerikai *Türelmetlen-*

ség is a gyermeki látványigényt elégitette ki: szűk nagyvárosi lakásokból kiszabadul a szem a festőinek mutatott sivatagba, piramisokon leghelhet a tekintet, tömegfelvonulásokon és egzotikusnak ható ünnepeken vehet részt a néző pereccel a kezében.

A második világháború után ismét előretört a látványosságfilm, amit szuperprodukciónak neveznek most már. S kialakult a négyórás, televízióval mérkőző filmek kodifikált dramaturgiája. Nyúlós és érzelmes történet, hosszú dialógusok, tizenöt percenként idegborzoló vagy érzécsiklandó mutatványszenzáció: kocsi-verseny, ha antik a környezet és motorkerékpárverseny, ha modern, mint Frankentheimer: *Grand Prix*-jében.

Joseph L. Mankiewicz, aki végül rendezője lett a filmnek, eddigi munkáiban is erősen vonzódott a színpadiasság felé. Kedve szerint szolid és kulturált fényképezett színházat készít. (*Csendes amerikai, Múlt nyáron hirtelen*). Nyilván Shakespeare *Július Caesarának* megfilmesítése tette őt alkalmassá arra, hogy ezt a kosztümös parádét elvezényelhesse. Mankiewiczet azonban nem érdekelte túlságosan a látvány. Őt Kleopátra drámája érdekelte és erre is koncentrált filmjét. Ennek következtében hosszú jeleneteket kapunk pompás palotabelsőkben vagy még pompásabb gályán — a helyszínek tetszőlegesen cserélhetők —, nem a színhely a lényeges, hanem az előtte cammogó dialóguspárbaj. Így azután olyan szolid kamarafilmet látunk, mint a *Mrs. Miniver*, csak hosszabbat, unalmasabbat és vastagabb dekorációt.

Ami ezt a mutatós és valóban tiszteletre méltóan sok pénzt érő dekorációt illeti: van valami neveltséges a papundeklimellvérték, papírmásépaloták, kasírozott Isisszobrok és műanyagmárványpadlók parvenüségében. Még egy váza, még egy empire íróasztal és még egy félmeztelen

Richard Burton és Elizabeth Taylor

néger rabszolga: mindig több van belőlük, mint amennyi szép volna és így minden enteriőr úgy fest, mint egy színházi díszletraktár telezsúfolt elemekkel. Kleopátra alexandriai lakosztálya pedig kifejezetten olyan talmi, mint egy egyiptomi stílusban berendezett brooklyni lokál, amit nem a legdrágább belsőépítéssel terveztek.

SEXI REXI

Ezek között az álfalak között bolyong a Burton-házaspár (éppen ebben a filmben szerették meg egymást: hiába, a hosszú együttlét meg hozza a szerelmet!), a férj egy vidéki

tragikus hős ambíciójával játssza Marcus Antoniust. Liz Taylort a világ legszebb asszonyának szokás nevezni. Lehet. Kleopátraként csak a világ legunalmasabb asszonya nevet nyerheti el. Nem is a legfiatalabb a szerephez — különösen, ha Gabriel Pascal 1945-ös Shaw-filmésítésére, a *Caesar és Cleopatra*ra gondolunk — és a szerelem nem hatott rá sorvasztóan. Ez a Kleopátra nem Shaw irónikus kiscicája, de nem is Shakespeare szenvedélyes szerelmes asszonya. Titkát a film legjobban jellemző képsorában fejthetjük meg, amikor luxusfürdőkádjában vitorláshajókon úsztatja kozmetikai szereit: Mankiewiczék Kleo-

pátrája a szépítőszerek ókori tudósa (ha saját szemét rendszerint rosszul festi is ki): egy alexandriai Helena Rubinstein.

Ennyi rossz színészt egy filmben együtt látni ritkán lehet. És csak Rex Harrison Julius Caesara ad valami emberi fényt a filmnek — saját félidőben megölik azon a bizonyos március idusán —, szemének ironikus vágása és bölcs, mindig kicsit visszafojtott, befelé forduló mosolya nagyon finom gúnyt lop alakítása köré. Harrison, aki ma az egyik legnépszerűbb amerikai férfiszínész, a magazinok Sexy Rexi-nek becézik — magyarázat ugye nem szükséges? —, újabban pedig a Rexy Rexi nevet adományozták neki, utalva arra, hogy a legkirályibb színész. Valóban, az *Anna és a számi király* óta (1946) ez a könnyed és tartalmas vígjátéki színész az egyetlen, akinek (Charles Laughton halála után) elhisszük a fejedelmi gondokat és azt, hogy uralkodásra termett: egy fejjel nagyobb a többi embernél. Ennek oka talán az, hogy elbűvölő humora a legmagasztaltikusabb helyzetben is áttetszővé teszi a tartáson át emberi gyengéit: ezért volt Higginse is a *My fair Lady*-ben olyan fejedelmi. Rex Harrison ebben a nagyképű történelmi arcképcsarnokban is Shawt játszik elegánsan, okosan és gúnyorosan. Még meggyilkolását sem veszi túlságosan komolyan és tragikusan, ami a szerencsénk, mert különben nevetnünk kellene az iskolai tankönyvek dramatizálásán.

ORIASKÍGYÓ

Pompeji faliképek tűnnek át lágyan, a színek kitüzesednek, megmozdul a kép: így indul a filmben minden nagyobb egység. Leon Shamroy operatőr így jelzi (talán), hogy amit látunk, az síkábrázolás: nincs mélysége. Ha a filmnek mélysége nincs, hossza annál inkább. A legrettenetesebb újkeletű divatok egyike a kíméletlen négyórás film. A némafilmek hosszúsági szörnye — a *Hindu síremlék* és egyebek — humánusak voltak nézőikkel: a múlt

századi tárcaregények mintájára a következő héten folytatták a mesét és nem kellett egyvégtében végigülni. A tv-vel versenyfutó 70 milliméteres szuperszörnyek azonban olyant akarnak adni, amit a televízió nem tud. Színt, sztereofóniát és hosszadalmasságot. Amikor egy olasz moziban a székem alatti hangszóróból megszólalt az Úr (persze csak John Huston hangja), nem csak izléstelennek tűnt a mutatvány, hanem a mozipszichológia felrúgásának is. Ugyanez a helyzet a normálidőn — másfél-két órán — túlterjengő filmekkel is. Már Arisztotelész szerint is drámai műnek egy *bizonyos idő alatt* lezajló cselekmény tekinthető csak, a film pedig a szokványos terjedelemben a legoptimálisabb apperceptív időt ajánlja nézőinek. Ami ezen túl esik: befogadhatatlan vagy legalábbis kimerít, ha meg akarok küzdeni vele.

A superprodukción túllep a művészetben. Az antik arénák cirkuszi mutatványait ígéri közönségének, egésznapos ünnepeket, érzékeket kábító, tompító élményt.

DRÁMA

A *Kleopátrának* van drámája is. Nem a filmben. A filmen kívül. Érdemes volna megírni. A produkcióhoz hadseregnyi szakértő tartozott. Régészek, irodalomtörténészek, történészek, művészettörténészek, szaktanácsadók. Nyilván mindenből a legjobb. S legjobb tudásuk szerint működtek közre a munkában is. Képzeljük el ezeket a derék, művelt férfiakat és hölgyeket, amikor a producer (a pénzéért) beleavatkozott Fox-ék részéről a forgatókönyvbe és a forgatásba; és képzeljük el ezeket a szakembereket az ájulását, amikor meglátták a kész eredményt.

Biztos, hogy nem ezt akarták. De ez lett belőle. Két tanulság adódik ebből. Az egyik: aki pénzemberek közé keveredik azt megeszik a Fox-ék. A másik: ha az alvajáró művészre rákiáltanak: leesik a háztetőről.

MOLNÁR GÁL PÉTER